

lines, consist in that it is able to transform the ideological political antithetic introspective identity into the social cultural extroversive identity of a social subject who associates himself or herself with «Ukrainian» in a process of open communication.

О. О. ПЕТРУШИН, О. М. БАШКЕЄВА

ПРОБЛЕМИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Внаслідок того, що «етнос», «етнічність» вивчаються багатьма науками – філософією, соціологією, етнопсихологією тощо, до сих пір немає узгодженого поняття «етносу», хоча, можливо, воно з самого початку було дещо штучним. Залишається проблемою і методологія дослідження етносу. На наш погляд, необхідні більш глибокі емпіричні дослідження того, що розуміється під етносом. Зміщення етнічності до національності потребує уваги, також як і зміщення етнічності до громадянства. На жаль, в світових дослідженнях вся увага концентрується на міграційних процесах, зокрема в Латинській Америці, Європі, США, Канаді, Австралії. Психоаналітична традиція проблеми «етнос» височіє в північноамериканських соціальних школах, а когнітивно-метафізична – в європейських школах.

В сучасному суспільствознавстві точаться суперечки між комунітаристами та індивідуалістами. На стороні перших – консервативні школи і практики суспільства, а на стороні других – ліберальні моделі соціуму. Виникає питання вибору соціокультурної ідентичності, де би враховувалось тяжіння людини до мови, звичок, традицій, суспільного побуту. Тобто постає питання самобутності. Абстрактне розуміння «свободи» створює космополітичну людину без корінних зв'язків, прихильностей, відповідності та національної пам'яті.

Відповідно примордіалістським вченням, де головним чинником етнічності є природно-біологічні фактори (зокрема, на це звернули увагу кн. Кропоткін і в деякій мірі Дарвін [1, с. 80]), ми можемо зауважити, що етнічність як біосоціальність є проявом природи, нахилом природи до термінування суспільності і однорідності; а також суто соціальні школи, де є пошук надбіологічних мотивів етносу [2, с. 9]. Зародження і детермінація етносу може вбачатись, як біологічна чи фізична проблема. Імпонує точка зору М. Гумільова, де під етносом розуміється «виклик», «вибух», – того, чого не було до цього часу. Але у цьому підході багато містицизму і непорозумінь.

Етнос – спонтанна міжпоколінна сукупність людей, які мають спільність у мові, звичках, психіці, культурі, звичаях, а що особливо важливо, – що ця сукупність розуміє свою відмінність від інших і підкреслює її, – в самоназві, топоніміці, мові, звичаєвості – в постійній відчужденості від «Інших». Так склалось, що Україна є унітарною державою с точки зору політики, а загалом мультиплікаторним утворенням.

Виникає питання «спільноти». Чи є «спільнота» штучно-уявною, а спільна історія – міфом, особливо для мультиплікаторних об'єднань. Чи вона все-таки є тяжінням, що викликає відповідні дії – реакції, емоції. В стані ідеології, безумовно, етнічність – це та величина, яку використовують для політичних рецепцій, але в стані «самобуття» людини це – метафізичний спосіб переживання, тяжіння до життя. Індивід не може жити без помислення ідеї та сенсу, від цього виникають такі евфемізми, як «дух народу», «ірраціональна воля», – стають загалом реальністю суб'єктивності. Звісно, що ними можливо легко маніпулювати, що і трапляється дуже часто в сучасній внутрішній політиці держави Україна.

В сучасній філософії конструктивізму можна споглядати відносну корупцію цих термінів з поглядом на національний етикет. Етнологія повинна виходити із позиції, що етнічність є поєднанням «зрозумілого-незрозумілого», а також утворення фільтрів світосприймання, психологічного захисту та ідентичності.

Треба поєднувати матеріальні та духовні риси і цим визначати спільність. Відносно цього треба зауважити, що S (людина) не може бути невідповідною до умов, в яких вона виросла, одержала освіту, побудувала шкалу цінностей, організувала приватний побут, одержала звички та світосприймання.

Космополітизм – надумане розуміння людини, бо S завжди шукає своїх витоків, які ведуть до імперальної поведінки, позаяк кожна система об'єктивності ніщо інше, як захист суб'єктивності. Об'єктивність потрібна людині як межа відповідальності.

Кореляти відповідальності виникають там, де є чітка лінія взаємовідносин, а також суб'єктивне бажання асиміляції чи герметизації. Виникає питання: чи етнічність є стан і зв'язок, який потребує узагальненої відповідальності і розуміння та прийняття «чужого»?

Світорозуміння людини завжди було граничним – «свій – чужий». Сприйняття «чужого» приводило до конфліктів та компромісів. Індивідуальне сприйняття «чужого» розмивало кордони етнічності (шлюби, задруги, і т.ін.), згадати хоча б, що у війську Запорізькому були, згідно Яворницькому, українці, поляки, чехи, білоруси, євреї, росіяни тощо. Тобто субетнос «козацтво» [2, с. 21] не мав, в даному випадку, ніякого відношення до національності.

Проблема культурної асиміляції є надзвичайно важливою, а культурна ідентифікація також потребує спеціальних досліджень. Взагалі етнічність треба розуміти як культурну спадщину, яка освоєна в тій чи іншій мірі, яка дозволяє людині почувати себе комфортно або дискомфортно в тому чи іншому середовищі.

Співвідношення індивідуального та соціального як внутрішній механізм етнічності може бути зображено через взаємодію таких факторів, як: походження, генетична спадщина, уроджений статус чи приписана ідентичність [3]. Культурна спадщина, що засвоюється у процесі первинно-вторинної соціалізації, а також суб'єктивними факторами – самосвідомістю, прийняттям своєї належності та особливо ролі чи її уникнення, бажанням інтегруватись в відокремлену спільноту чи аморфуватись. В випадку неповної адаптованості виникає «феномен лояльності», коли особистість проявляє байдужість до етнічної партиципації, але зоставляє за собою співучасність з етнічною групою в деяких співучасностях. Етнічна приналежність може стиратись і внаслідок виховного асимілювання, де індивід може не знати про своє походження, свій етнокультурний базис. Зокрема це видно і в сучасній Україні, де є багато прикладів поверхневої асимілюваності. Родова пам'ять, культурний ген, етнонаціональний менталітет є досить маловизначеними поняттями в етнології, соціальній психології, але часто поведінкові реакції, мотиви їх зумовленості неможливо визначити хоча би без технологічних понять. Узагальнені поведінкові риси, звичайно, не передаються через біокод, але всіляка взаємодія між суспільною і культурною приналежністю може відтворювати поведінкові та звичасві заперечення, хоча би на дуальному рівні.

Скоріше всього, тут спрацьовують не фактори темпераменту, біологічних рис, а інформаційні структури та поведінкові кластери, в яких знаходиться суб'єкт. Це так званий «соціальний імпринтинг», де дотиково суб'єкт починає почувати свій зв'язок і співучасть, ба, навіть фатальність роду, його вищості. Дуже важливим є питання розрізнення культурної самосвідомості та етнічної самоідентифікації. В першому випадку особистість базує свою неупереджену індивідуальність на партикулярній основі (домашнє, побутове, особисте виховання), а в другому випадку – основою є вже зафіксована етнічність за всіма наслідками виховання, побуту, орієнтацій, оцінок.

Внутрішня ідентичність та віртуальна не завжди співпадають. Штучне відокремлення індивіда від статистичної групи не призводить до трагедійності (без подальшого усвідомлення), а от, коли етнічну самоідентифікацію призупиняють на рівні повної самосвідомості, то це призводить до відповідних конфліктів – «державно-особистіть», «партиципальність-гіпернаціональність» (феномен дисиденства в Радянському Союзі).

Самовідчуття та самовідокремлення особи виникає там, де є підґрунтя, - чи особистість чи соціальність, які дають відчуття правильності та підтримки... Під впливом реклами та візіалізації поведінки формується ситуація ролевої (акторської) поведінки, без глибинного запозичення відповідностей. Але в цьому випадку суб'єкт стає маніпулятивною величиною, без огляду на внутрішню атрибуцію. Його рнпрезентативність має форми не атрибутивні, а лише декоративні. Там, де не вистачає вимог для змушеної поведінки, особистість поводить себе, як симулякр. Можливо вишукати в собі поведінкові конструкції (Абеляр) [4, с. 263], (Монтень) [5, с. 33] тощо, але зостається проблема їх узагальнень. Знову ж виникає питання, а чи є рольова партиципація признаком етнічності (гри за правилами), наскільки групове навантаження уособлює чи вирізняє особистість?

Р. Дженкінс [6] вважає, що в індивідуальній ідентичності підкреслюються відмінні риси, а в колективній – схожі. Знову ж, в якій мірі суб'єкт схиляється до схожості чи відмінності? Індивіди не сприймають свою етнічність механічно, переживання етнічності – доволі складний і суперечливий

процес. В цьому випадку людина може використовувати як традиційні рольові кластери, так і зовсім незвичні, індивід має вибір, аж до відмови від етнічності.

В умовах глобалізації все частіше проявляється феномен „втрати ідентичності”, але на користь чого? Проблема полягає в тому, наскільки людина інкорпорована в групові відносини, наскільки вони тяжіють і відокремлюють її від спільноти (узагальнення).

Соціальні ознаки подібності, які є спільними для індивіда та представників його етносу, можуть сприйматися як спільні, а можуть і вирізняти людину. Питання в тому, наскільки індивід готовий до того, що його сприймають як «іншого», а це вже психологічна проблема. Інгруповість та аутогруповість виникають в події приналежності та дистанційності, а також формують соціальний простір етносу. Інгрупова партиципація має символічний характер «впізнання» («маски подібності» по Дженкінсу – [6] та «парасольку солідарності» – до цього типу інкорпорації схильні особи, які неспроможні адаптуватись до чужого культурного середовища.

На першому місці тут є безпека через консервативність цінностей, та відповідно і поведінки, коли ситуація сприймається неушкодженою, якщо діяти відносно заданих параметрів. Безпечність гарантується, доки людина діє не тільки активно, але і підтримує «вогнь ідентичного багаття». Знаходячись в іншому середовищі (мова, топоніміка, звичаї, побут), людина чи пристосовується до іншого культурного середовища, чи ігнорує його, чи активно йому протидіє.

Кожна з цих позицій обумовлена енергетичністю титульного етносу, в якому знаходяться етносубкультури. В Європі ми бачимо масу прикладів державної поведінки. Відносно субетносів (від підкреслено агресивного до компромісного).

Самоідентифікація може штучно згасати до моменту визначеності. Міжетнічні межі зостаються завжди. Сама етнічність – постійне відтворення меж, але це можливо при постійному поповненні етнічного колективу або енергійністю уявного ядра колективу. В цьому відношенні ми маємо в Україні – «понтійських греків», «кримських татар», «південноукраїнських болгарів», «гагаузів» тощо. Членство в етнонаціональних спільнотах має конвенціональну природу, воно заохочувальне, але й примусове, разом з тим. Викликом на розмивання етнічної ідентичності є компактні поселення, культурнаціональні спільноти та товариства, культурні центри, громади меншин.

Страхи дифузії можуть призводити і до оригінальних форм протидії. Дуже важливим питанням зостається питання: що ідентифікує людей, що призводить до антидифузії (ксенофобії, сепаратизм, расизм)? Де водорозділ між невідповідністю – в зовнішньому вигляді, віруваннях, поведінці, заборонах та їх афектацій? Чи можуть інтеракції в вигляді культурних центрів та етнонаціональних громад вирішити питання адаптації з урахуванням глобалізації світу? Чи не є вони консервативним прийняттям сталого і загрозою перед космополітичною людиною?

Питання полягає в тому, що зараз виник ефект віртуальної ідентичності, яка має частіше всього емблематичний характер. Суб'єкт повинен вирішувати в загальній шкалі цінностей, що для нього більш важливо – збереження національного співвідношення, чи умовної адаптації. Адаптація завжди сприймається людиною як незалежність, хоча психологічно суб'єкт завжди тяжіє до безпеки (держава, культурне середовище, етнонаціональна група тощо).

Виходячи з цього, індивіди вибирають різні поведінкові стратегії:

- інтеграція – збереження культури свого етносу при позитивному ставленні та взаємодії з культурою більшості;

- сегрегація – настанова на ізоляціонізм заради збереження етнокультурної самобутності;

- маргіналізація – випадок, коли етнокультурна меншина слабка (кількісно, чи втратила зв'язки з основою, чи немає схильності їх підтримувати);

- асиміляція – процес поглинання меншинної культури домінуючим етносом. Це частіше всього індивідуальний вибір представника етнічної спільноти, заради кар'єри, шлюбу, і т.ін.

Якщо прослідити історію українців як етносу, то можливо зауважити, що асиміляція стосувалась української шляхти, після розгрому Січі; вона також була характерна для періоду перебування України у складі СРСР; маргіналізація була властива провінційним регіонам, які мало були захоплені процесами індустріалізації, а інтеграція, на наш погляд, є важливою складовою державної політики України в сучасних умовах.

Треба звернути увагу на загальні іміграційні процеси, які мають частіше всього економічне підґрунтя. Четверта хвиля еміграції українців зумовлена не стільки політичними, релігійними

мотивами, а суто економічними причинами. В останнє десятиліття Україну покидає багато освіченої та перспективної молоді, яка на відміну від першої та другої хвилі еміграції не переймається національною ідентичністю, а є самостійно створеними, завдяки глобалізації, космополітами, без упередженості відносно національності та патріотизму. При цьому вони зберігають дух етнічності та самобутності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Садохин А. П. Этнология: Учебник. /А. П. Садохин.- М.: Гардарики, 2000. – 256 с.
2. Гумилев Л. Н. География этноса в исторический период. / Л. Н. Гумилев.– Л.: Наука, 1990. – 279 с.
3. Бромлей Ю. В. Очерки теории этноса. /Ю.В. Бромлей. – М., Наука, 1983, - 412 с.
4. Абеляр П. Теология «Высшего Блага»/ П. Абеляр // Теологические трактаты / П. Абеляр. – М. : Канон+РООИ «Реабилитация», 1995. — С. 263 – 403.
5. Монтень М. Опыты [Текст]. Избр. произв. В 3 т. Т. 1 / Мишель Монтень; пер. с фр. С. Ю. Морозова. – М : Голос, 1992. – 384 с.
6. Jenkins R. Social identity / R. Jenkins. London.: Routledge, 1996. – 345 p.

SUMMARY

The article studies problem of national and cultural identity, latent and real conflicts of ethnic groups, seeing that the latter try to assimilate in modern global space. Different definitions of ethnic group as socio-cultural item are also studied as well as their correlation with subethnic groups. The problem of ethnic group marginalization and problem of cultural space and its boundaries are also brought to attention.

В.С.МИКОЛЬЧЕНКО

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ГЕРОЇЗМУ ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ

В історії філософської думки одне зі значних місць належить проблемі свободи вибору людиною дій та вчинків, що відрізняють її від соціально-масової поведінки більшості. До таких дій у першу чергу належать героїчні вчинки. Ставши однією з вічних тем у діалозі різних епох і культурних традицій, проблема визначення героя і героїчного, як ніяка інша, несе на собі відбиток різних ідей, суперечливих суджень, політичних і теоретичних спекуляцій. У той же час вона завжди залишається життєвим питанням, що зачіпає долю людства, окремо взятої особистості і є актуальною в усі часи.

Кожний народ із давніх часів до сьогодення має свої приклади високого служіння обов'язку, прояву героєм сили, розуму, які перевищують звичайні людські. Масова свідомість запрограмована на очікування героїчного заради загального блага. Невипадково історичні, міфологічні відомості про героїв зберігаються в пам'яті поколінь і підвищують самооцінку нації. Сучасний етап розвитку людства чітко виявляє неоднозначність ставлення до героїв та їх сприйняття. Так, в українському суспільстві фактично зникли з вжитку такі поняття, як «народний герой», «герой праці», що є відображенням ціннісної аномії, втрати ідеалів у сучасному світі. Саме цим пояснюється актуальність авторської спроби додаткової реіфікації поняття «героїзм».

У розвитку філософської думки вивчення героїзму посідає важливе місце через необхідність осмислення цього феномена в соціальному контексті. Розуміння героїзму впливає на свідомість і поведінку окремих особистостей та зазнає змін протягом тисячоліть. Багатовіковий досвід вивчення героїзму має потужний вплив на формування образу сучасного героя, безпосередньо пов'язаного у власних вчинках з історичним корінням свого етносу, адже «... героїзм – явище історичне, де кожному століттю відповідає свій тип героїзму та героїв» [1, с. 36-37].

Близькою проблема героїзму є для Платона, Августин Блажений, Дж. Бруно, Н. Макіавеллі, Дж. Віко, Гегеля, С. К'єркегора, Ф. Ніцше, К. Леві-Строса тощо. Українська філософська думка теж не стояла осторонь, але через історичні причини ця тема більше представлена в літературних творах.